

Razgovor

ROGER CHARTIER¹

Roger Chartier (r. 1945., Lyon) francuski je povjesničar, pripadnik četvrte generacije škole Analā. Pohadao je École normale supérieure de Saint-Cloud, a istovremeno i magisterij na Sorbonni te je 1969. godine dobio *agrégation* iz povijesti. Knjige, bolje kazano, povijest knjigâ u novome vijeku i svega što uz njih ide – kultura i tehnika pisanja, izdavanja i čitanja te povijest obrazovanja – istraživačka su mu preokupacija. O tome svjedoče i nazivi Chartierovih radova, ponajčešće pisanih u koautorstvu i prevedenih na najmanje desetak svjetskih jezika, poput: *L'Éducation en France du xvie au xviiiè siècle* (1976.), *Les Origines culturelles de la Révolution française* (1990.), *La Correspondance. Les usages de la lettre au xixe siècle* (1991.), *L'Ordre des livres. Lecteurs, auteurs, bibliothèques en Europe entre xive et xviiiè siècle* (1992.), *Histoire de la lecture dans le monde occidental* (1997.). Glavninu radnog vijeka proveo je na EHESS (L'École des Hautes Études en Sciences Sociales), kao gost predavač boravio je na University of Pennsylvania i Cornell Universityju, da bi karijeru okrunio profesurom na prestižnom pariškom Collège de France, na čelu katedre „Pisana kultura u modernoj Europi“. Dobitnik je mnogih nagrada, između ostaloga Grand Prix d'histoire Francuske Akademije 1992. godine. Dopisni je član Britanske Akademije.

Pro tempore: Kako biste razlikovali historijsku analizu jednog fenomena od, recimo, kulturološke ili sociološke? Prepoznajete li neki element koji je prirodan samo za historijsku analizu?

Chartier: Mislim da ključne metodološke razlike danas ne postoje između različitih disciplina

(povijesti, sociologije, kulturalnih studija), već unutar njih samih. Po mom mišljenju, bilo koji oblik kulturalne analize mora sadržavati isti pristup, koji povezuje književnu ili estetsku kritiku, pažnju za materijalnost kulturnih proizvodnji te sociokulturnu analizu praksi. Eliasovi ili Bordieuovi sociološki radovi čija je tema *longue durée*

procesa civilizacije ili uspostavljanje kulturnih polja u devetnaestom stoljeću jasno pokazuju da povjesničari nemaju monopol na prošlost. Međutim, za njihovu je disciplinu možda specifična stalna opasnost od anakronizama koji se javljaju kad se kategorije ili podjele iz naše sadašnjosti nekritički retrospektivno primjenjuju u analizi, primjerice, „književnih“ djela napisanih, čitanih ili razumijevanih prije konstrukcije „književnosti“ koja od osamnaestog stoljeća podrazumijeva povezanost između pravne definicije intelektualnog vlasništva, estetske kategorije, originalnosti i, da citiramo Foucaulta, „autorske funkcije“.

Pro tempore: Dopustite da Vam postavimo jedno osobno pitanje: odakle Vaša fascinacija knjigama? Što za Vas znači povijest određene knjige u odnosu na opću povijest?

Chartier: Mislim da je jedan od važnijih fenomena u *longue durée* povijesti Europe bila difuzija pisane riječi, koja se koristi u pravnom kontekstu i u svrhu vladanja, kojom je ovladao državni aparat, a prisvojili ju širi krugovi puka i žene. Čini mi se da je nemoguće razumjeti temeljne fenomene kao što su stvaranje moderne birokratske države, oblici vjerovanja i pobožnosti u vrijeme vjerskih reformacija (protestantske i katoličke), proces civilizacije ili rađanje javne sfere u osamnaestom stoljeću, bez uzimanja u obzir stupnja pismenosti, utjecaja tiskarskog stroja ili cirkulacije knjiga i periodike. U tom smislu povijest knjige mora biti smještena u širi kontekst povijesti tiskovina, kao i u još širi kontekst pisane kulture određenoga vremena u cjelini. No, to ne znači da povjesničar pisane kulture i kulture tiska treba ignorirati kontinuiranu važnost različitih oblika usmenosti ili presudnu ulogu slika.

Pro tempore: Kako Vi vidite sam tekst, odnosno snagu istoga da oblikuje društvene ugovore i prakse?

Chartier: Tekstove uvijek prisvajaju čitatelji koji pripadaju interpretativnim zajednicama kojima su zajedničke sposobnosti, kodovi ili prakse. U tom

smislu mnoštvo značenja određenog teksta uvijek oblikuju njegovi razni čitatelji. Međutim tekstovi isto tako mogu nametnuti pravila, oblikovati ponašanja, uobličiti kolektivne reprezentacije i iskustva, definirati uključene lektore i moguća čitanja. Tekstovi djeluju na taj način ne samo svojim lingvističkim sadržajem, već i zahvaljujući svojem materijalnom obliku, koji usmjerava čitatelje, olakšava ili ograničava njihovu interpretaciju i definira moguće upotrebe teksta. Za razumijevanje takva dijalektičkog odnosa, moramo kombinirati tehnike koje omogućavaju dešifriranje retoričkih figura ili narativnih struktura teksta, identificiranje uzastopnih materijalizacija teksta i uočavanje načina na koji su ga interpretirali suvremeni čitatelji i oni nakon njih. Moramo napustiti idealističku definiciju teksta i shvatiti proizvodnju značenja kao prisvajanje utjelovljenih tekstova putem materijalnih praksi. Svijet teksta jest svijet objekata i izvedbi, dok je svijet čitatelja svijet čitateljske zajednice kojoj osoba pripada.

Pro tempore: Mislite li da postoji jedan univerzalni kod kojime se identificira kultura svih društava? Kako Vi razlikujete američke i francuske pristupe kulturnoj historiji?

Chartier: Danas je teško govoriti o „nacionalnim“ pristupima povijesti. Kad bismo to ipak pokušali, rekao bih da američka kulturalna povijest više duguje antropologiji (primjerice, radovima Clifforda Geertza ili Victora Turnera) te iskazuje manje interesa za sociološke koncepte kao što su simbolička dominacija, reprezentacija ili klasifikacijske bitke. Međutim, opasno je generalizirati. Važnije je prepoznati paralele pristupa koje se javljaju usprkos nepostojanju kontakta (primjerice, kad je riječ o popularnoj kulturi, sličnost putanje koju su opisali Peter Burke za Europu i Lawrence Levine za SAD). U oba slučaja „kulturalna bifurkacija“ naznačuje jasnu podjelu između legitimne „visoke kulture“ i prezrene „popularne kulture“, te stoga podriva prethodni koncept „zajedničke javne kulture“.

Pro tempore: Je li za Vas jedna od najvažnijih snaga Analā, izbjegavanje rigidnog vezivanja za

ideološke koncepte i teorijske principe, zapravo tipični element francuske historiografije?

Chartier: Druge historiografije također su izgrađene na snažnom konceptualnom okviru (primjerice, stvaralački marksizam časopisa *Past and Present* ili Croceove filozofije za Venturijevu školu intelektualne historije). Međutim, istina je da su *Anali* u različitim fazama svojega razvoja predlagali koncepte i metodologije koji su omogućili nove oblike povijesnog istraživanja, poput statističkih metoda ili stvaranja teorijskih modela za demografiku, ekonomsku ili društvenu povijest ili koncepta *mentalités*, a potom i reprezentacije za kulturnu i intelektualnu povijest. *Anali* su bili na vrhuncu kad su povjesničari koji su bili dijelom te tradicije mogli artikulirati teoretska pitanja i historijska djela. U posljednjim desetljećima ta je potrebna artikulacija ponekad bila zaboravljena, bilo zbog napasti da se stvori deskriptivna historija i zavedenost uskrisivanjem mrtvih *à la* Michelet ili prednosti koja se daje historiografskim i metodološkim diskusijama koje su potpuno odvojene od bilo kakvog povijesnog istraživanja. Pokušao sam izbjeći takvu podjelu u vlastitom radu, tako što sam se upustio u historiografsku i epistemološku debatu bez napuštanja prave historijske analize.

Pro tempore: Što je bilo, prema Vama, ključno u okretanju pozornosti povjesničara oko *Analā* prema kulturnoj historiji?

Chartier: Teško je odgovoriti na ovo pitanje, jer odgovor ovisi o tome kako definiramo „kulturnu historiju“. Ono što je Marc Bloch pisao o načinima mišljenja i osjećanja u svojoj knjizi *Société féodale* ili sve knjige Luciena Febvrea u kojima on rekonstruira mentalni sklop i senzibilitet muškaraca i žena renesanse, već se ubrajaju u „kulturnu historiju“. A u šezdesetima, pokušaj statističke obrade knjiga, slika ili oporuka također je bio oblik kulturne historije – ono što je Pierre Chaunu nazvao „kvantitativnom historijom trećeg stupnja“ (pri čemu su prva dva stupnja bili ekonomski i socijalni). „Kulturna historija“ kakvu smo ja i drugi prakticirali

od sredine sedamdesetih predstavljala je reakciju protiv ovakve paradigme, a karakterizira ju naglasak na kolektivnim reprezentacijama, pojedinačnim apropiacijama i kategorijama samih povijesnih aktera. Pripada istoj historiografskoj perspektivi kao i talijanska „mikrohistorija“ ili američke studije slučajeva (*case studies*), a inspirirali su je teorija recepcije, etnografija svakodnevice i, možda paradoksalno, sociologija Pierrea Bordieua (posebno njegovi koncepti praktičnog smisla i simboličkog nasilja), te fenomenološka i hermeneutička filozofija Paula Ricœura (u kojem je koncept apropiacije ključan).

Pro tempore: Mislite li da je dominacija *Analā* pogotovo u 1960im godinama, ali i kasnije, doprinijela tome da se sada u Francuskoj suvremeni pristupi poput lingvističkog obrata drugačije promatraju i uopće tretiraju?

Chartier: Nisam siguran, jer izvan Francuske ne vidim puno povijesnih radova koji koriste principe lingvističkog obrata (izuzetak su možda neki radovi Williama Sewella, Wiliama Reddyja, Garetha Stedmana Jonesa ili Keitha Bakera). No, čak i u tim slučajevima lingvistički pristup kombinira se ili sa socijalnom historijom ili s historijom ideja kako je prakticira škola iz Cambridgea (Pocock, Skinner). Čini mi se da bi se ograničeni utjecaj lingvističkog obrata na historiografske radove, prije nego dominaciji *Analā*, moralo pripisati radikalnoj nekompatibilnosti između perspektive koja pretpostavlja da je značenje teksta bitno proizvod impersonalnog djelovanja jezika i bilo kojeg oblika historijskog pristupa koji nužno smješta proizvodnju značenja u kompleksne odnose između različitih čimbenika upletenih u sastavljanje, izdavanje ili recepciju teksta. Čini mi se da je strogo formalistički pristup po definiciji u suprotnosti s historijskim.

Pro tempore: Kako se danas gleda na debatu o Francuskoj revoluciji koja je nastala oko dvjestote obljetnice i u koju su se eminentni povjesničari bliski *Analima*, poput Pierrea Chaunua i Michela Vovella, uključili?

Chartier: Ne vjerujem da su povijesna i politička pitanja koja su se pojavila prilikom dvjestote obljetnice Francuske revolucije danas još uvijek vrlo živa. Ne igraju nikakvu ulogu u suvremenoj opreci između desnice i ljevice, možda stoga što su žestoka konzervativna odricanja od revolucije koju se svodi na krv i zločine s jedne i vizija revolucije kao prijelomnog događaja koji se mora slaviti s druge strane, danas marginalni. Naposljetku je kao temelj mogućeg konsenzusa prihvaćena Kantova interpretacija odvajanja događaja (nasilnog i uznemirujućeg) od njegovog značenja (kao temelja suvereniteta građana). Ono što ostaje značajno u historiografskom smislu jest činjenica da su kontroverze oko dvjestogodišnjice dovele do podjele povjesničare između onih koji su predlagali strogo političku interpretaciju Revolucije (poput, primjerice, François Fureta) i onih (među kojima sam i ja) koji smatraju da je taj povratak politici i političkoj teoriji izgubio društvenu i kulturnu dimenziju tog desetljeća između 1789. i 1799. Knjiga Stevea Kaplana *Farewell 89* to vrlo jasno naglašava, te to pitanje ostaje jedno od onih pitanja koja dijele francuske (i ne samo francuske) povjesničare, ali bez žestine 1989.

Pro tempore: U Vašoj ste knjizi *The Cultural Origins of the French Revolution (Kulturalno porijeklo Francuske revolucije)* na vrlo domišljat način opisali fenomen filozofske hegemonije, odnosno kako kažete: „Intelektualci su postali neka vrst zamjenske aristokracije koja je bila i svemoćna i bez moći“ (Chartier 1991: 12). **Objašnjavate to prirođenom centralizacijom u državi, ali mislite li da je to specifično francuski fenomen?**

Chartier: U određenom smislu, da. Kako je pokazao Anthony LaVopa, u Njemačkom Carstvu su isti ljudi (često pripadnici plemstva) istovremeno državni službenici i intelektualci-branitelji *Aufklärunga*. U Italiji i Španjolskoj situacija je ista, s različitim modalitetima prosvijećenog despotizma. U Francuskoj su intelektualci (*hommes de lettres*), čak i oni koji su dijelom onoga što Robert Darnton naziva „visokim prosvjetiteljstvom“, rijetko igrali značajniju ulogu kao službenici u administraciji ili

sudstvu, budući da su dobre položaje i službe za sebe zadržavali pripadnici staroga plemstva. Odatle, dakle, proizlazi žestoko nadmetanje između kralja, parlamenata i intelektualaca oko toga tko će se predstavljati kao glas naroda. A konstrukcija javnog mnijenja od strane *hommes de lettres* (intelektualaca), izražavala je njihove napore.

Pro tempore: Vaša poznata knjiga *On the Edge of the Cliff (Na rubu litice)* naslovom je već povezana s de Certeuom. **Kako danas objašnjavate vrlo upečatljiv naslov? Mislite li da je ona uspjela u zadatku da objasni granice društvenih i kulturnih područja?**

Chartier: Sviđa mi se de Certeauov izraz za karakteriziranje Foucaultova rada o praksama, u njegovom slučaju kaznenim, čiju je učinkovitost nemoguće svesti na bilo koji od diskursa koji ih opravdavaju, opisuju, propisuju i organiziraju. U ovom slučaju, analiza je „na rubu litice“, jer je lišena sigurnosti koju pruža produkcija diskursa o drugim diskursima koji su već tamo. Sam je de Certeau radio „na rubu litice“, kad je analizirao prakse svakodnevnog života koji izigravaju, izvrću i krše norme i discipline. Možda je to paradoksalno s obzirom na to da sam ja povjesničar knjige i tekstova, no smatram da je ova perspektiva temeljna i za konstrukciju kulturne historije, koja je u biti historija kulturnih praksi, i za propitkivanje same historijske operacije koja je primorana koristiti pisane tragove prošlosti i pisati analitički diskurs kako bi učinila razumljivijima prakse koje su po svojoj definiciji nesvodive na diskurs. Ne znam je li moja knjiga bila dovoljna da rasvijetli tako teško pitanje i je li uvjerila svoje čitatelje. Njima prepuštam da odluče o tom pitanju.

BILJEŠKE

- 1 S engleskog jezika prevela Marija Marčetić. Uredništvo *Pro tempore* zahvaljuje se prof. dr. sc. Mirjani Gross na korekturi teksta i dodatnim sugestijama.

Pro Tempore

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 8/9, 2010.-2011.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
godina VII, broj 8-9, 2010-2011.

Glavni i odgovorni urednik
Filip Šimetin Šegvić

Počasni urednik
André Burguière

Uredništvo
Tomislav Brandolica, Marko Lovrić,
Andreja Piršić, Filip Šimetin Šegvić,
Nikolina Šimetin Šegvić, Stefan
Treskanica

Urednici pripravnici
Marta Fiolić, Kristina Frančina, Sanda
Vučićić

Redakcija
Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Andreja Piršić, Nikolina Šimetin Šegvić,
Filip Šimetin Šegvić, Stefan Treskanica,
Sanda Vučićić

Tajnica uredništva
Martina Borovčak

Recenzenti
dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Ivan Botica
Miodrag Gladović, d.i.e.
dr. sc. Borislav Grgin
dr. sc. Mirjana Gross
dr. sc. Željko Holjevac
dr. sc. Nenad Ivić
Branimir Janković, prof.
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
mr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Isao Koshimura
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Radivoj Radić
Danijel Rafaelić, prof.
dr. sc. Drago Roksandić
dr. sc. Relja Seferović
dr. sc. Boris Senker
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ-Šoljan

Lektura i korektura
Marta Fiolić
Ana Jambrišak
Vedrana Janković
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić
Tajana Vlasiavljević

Dizajn i priprema za tisak
Tomislav Vlanić
Lada Vlanić

Prijevodni s engleskog jezika
Tomislav Brandolica
Jelena Krilanović
Tina Kužić, prof.
Marko Lovrić
Marija Marčetić
Judita Mustapić
Andrea Pečnik
Marko Pojatina
Prijevodi s njemačkog jezika
Sara Katanec
Mirela Landsman Vinković
Azra Plićanić Mesić, prof.
Filip Šimetin Šegvić
Prijevodi s francuskog jezika
Marta Fiolić
Tea Šimičić
Marina Šegvić, prof.
Mihaela Vekarić
Prijevodi sa slovenskog i srpskog jezika
Krešimir Matešić
Prijevodi s talijanskog jezika
Marina Šegvić, prof.

Izdavač
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb

Tisak
ZT ZAGRAF

Naklada
Tiskano u 300 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo stavove
autora i ne predstavljaju nužno stavove
i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financijski su
omogućili:
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
DTM GRUPA d.o.o.,
NARCOR d.o.o.,
TRANSPORTI KRAJAN d.o.o.,
HEMA d.o.o.,
KEMOKOP d.o.o.,
EUROGRAF d.o.o.,
Privatne donacije: S. S., M. F., prof.
dr. Drago Roksandić, Marko Lovrić,
Filip Šimetin Šegvić, Nikolina Šimetin
Šegvić, Tomislav Brandolica.

Redakcija časopisa Pro tempore svim
se donatorima iskreno zahvaljuje na
financijskoj podršci!
Redakcija se također posebno
zahvaljuje gospodinu Zlatku Ožboltu,
dia na trudu i pomoći. Zahvaljujući
njemu, put do izdavanja ovog broja
bio je mnogo lakši. Gospodinu Zoranu
Ivankoviću isto tako dugujemo veliku
zahvalu što nam je izašao u susret
prilikom tiskanja časopisa.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

E-mail:
pt.redakcija@gmail.com
phillip.simetinsegvic@gmail.com